

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ КУЛЬТУРИ

УДК 008(477):316.7

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2026/1.42>**Слоневська І.Б.**<https://orcid.org/0000-0001-6960-0539>

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Пірошенко С.Ю.<https://orcid.org/0000-0002-5818-1735>

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Калашнік О.В.<https://orcid.org/0009-0001-4303-5743>

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ПОСТКОЛОНІАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

У статті здійснено теоретичне осмислення української ідентичності у межах постколоніальної теоретичної оптики. Обґрунтовано можливість застосування постколоніальної теорії до українського історико-культурного контексту. Авторками адаптовано до українського кейсу ключові ідеї Едварда Саїда (щодо культурного конструювання «Іншого»); Гаятрі Чакраворті Співак (проблема «приглушеного голосу»); Гомі Бгабги (концепція гібридної ідентичності). Зазначено, що у сучасному гуманітарному дискурсі постає питання про можливість розширення цієї аналітичної оптики на східноєвропейський простір.

Розглянуто українську постколоніальну школу як досить потужну і актуальну адаптацію західних теорій до специфічного контексту «внутрішньої колонізації» в російській та радянській імперіях.

Доведено, що, попри відсутність класичної колоніальної моделі, імперська та радянська політика щодо України відповідала базовим характеристикам колоніального дискурсу: мовній ієрархізації, культурній маргіналізації, історичному переприсвоєнню та символічній асиміляції. Акцентовано, що 1991 рік не завершив деколонізацію, а лише відкрив простір для боротьби дискурсів.

Проаналізовано феномен пострадянської гібридності як форми постколоніальної амбівалентності. Запропоновано концепт «екзистенційної деколонізації» для опису сучасного етапу трансформації української ідентичності після 2014 та 2022 років, коли деколонізація набула не лише культурного, а й онтологічного виміру.

Виснувано, що український досвід в оптиці постколоніальних студій дозволяє розширити межі постколоніальної теорії та демонструє існування неklasичних форм колоніальності, пов'язаних із внутрішніми моделями домінування. Україна постає як приклад тривалої постколоніальної трансформації, активного суб'єкта творення нової постімперської моделі ідентичності.

Ключові слова: *постколоніальні студії, українська ідентичність, імперський дискурс, гібридність, постколоніальна амбівалентність, деколонізація, культурна суб'єктність.*

Постановка проблеми. У західному належить постколоніалізму як інтелектуальній гуманітарному дискурсі, починаючи другої половини 20-го сторіччя, особливе місце належить постколоніалізму як інтелектуальній течії, проблемним полем якої є культурний конфлікт між колоніями та колонізаторами. У фокусі

культурологічного осмислення – ідентичність, традиційна та гібридна культура, постколоніальне мислення, відображене зокрема в літературі, символічна влада та інші наслідки культурного колоніалізму.

Сьогодні у вітчизняній гуманітаристиці ця проблематика набуває особливого значення, адже російсько-українська війна радикалізує процеси ідентифікації та актуалізує деколонізацію як екзистенційний вибір. Відповідно українська ідентичність постає не лише як культурна категорія, а як форма історичного самоствердження в ситуації загрози існуванню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Вибух постколоніальності», як його іноді називають, пов'язують з виходом у 1979 році книги Едварда Ваді Саїда «Орієнталізм» (E. W Said, *Orientalism*, 1978). Дослідник заклав основи нового підходу до постколоніального досвіду, які згодом стали фундаментальними засадами постколоніальних студій. Подальшому становленню постколоніальних студій як важливого напрямку альтернативної гуманітаристики сприяла низка фундаментальних праць 90-тих років ХХст, серед яких наступні дослідження Едварда Саїда, передусім «Культура і імперіалізм» (*Culture and Imperialism*, 1993); Гаятрі Чакраворті Співак «В інших світах» (*Spivak, GC, In other worlds: Essays in cultural politics*, 1987) та особливо досі не перекладена українською мовою *Can the subaltern Speak?*, in: Nelson, Cary/Grossberg Lawrence (Ed.): *Marxism and the Interpretation of Culture*, Chicago: Illinois University Press, 1988); а також праці Гомі Бгабга (H. Bhabha, *Nation and Narration*, 1990; *The Location of Culture*, 1994).

Традиційно постколоніальна теорія, сформована у працях Едварда Саїда, Гомі Бгабги, Гаятрі Чакраворті Співак, асоціюється з досвідом колоній європейських імперій, зокрема Британської та Французької. Однак у сучасному гуманітарному дискурсі постає питання про можливість розширення цієї аналітичної оптики на східно-європейський простір. Таку позицію розділяють зокрема К. Platt (*Occupation versus colonization: Post-Soviet Latvia and the provincialization of Europe*. 2013); В. Balogun (*Eastern Europe: The "other" geographies in the colonial global economy*, 2022); Джозеф Грім Файнберг (*Колоніальність чи імперськасть (на прикладі Східної Європи)*, 2024). Відповідно актуальним стає фокус дослідження України в глобальному постколоніальному контексті, зокрема порівняння українського досвіду з досвідом країн Глобального Півдня та

Центрально-Східної Європи (Тімоті Снайдер (*Integration and disintegration: Europe, Ukraine, and the World. Slavic Review*, 2015), *The making of modern Ukraine*, 2022).

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне осмислення української ідентичності в оптиці постколоніальних студій (зокрема в контексті ідей Е.Саїда щодо культурного конструювання «Іншого»; проблеми «приглушеного голосу» Г.Ч. Співак; та концепції гібридної ідентичності Х.Бхабхи) та обґрунтування концепту екзистенційної деколонізації як аналітичної моделі сучасних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, в Україні досі нема єдиного центру постколоніальних досліджень, проте варто зазначити що українська постколоніальна школа досить потужна і надзвичайно актуальна, оскільки вона адаптує західні теорії до специфічного контексту «внутрішньої колонізації» в російській та радянській імперіях.

Ця тематика надзвичайно активно опрацьовується в межах академічних інституцій, громадських організацій та окремих дослідницьких проєктів.

Зокрема, активно застосовує постколоніальну оптику для переосмислення українського канону відділ теорії літератури та літературної критики Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України; питаннями ідентичності, деколонізації політичного простору активно займаються Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Український католицький університет (УКУ); громадські та міждисциплінарні платформи

Постколоніальна оптика щодо аналізу української культури спершу знайшла відображення в працях переважно західних та діаспорних українських науковців, серед яких: директор Українського наукового інституту в Гарварді історик Сергій Плохій; антрополог, культуролог, науковий співробітник Українського наукового інституту Гарвардського університету Оксана Грабович; австралійський вчений, українець за походженням, куратор українських студій у Школі мов, культур та лінгвістики у Мельбурні Марко Павлишин; канадський літературознавець і мистецтвознавець українського походження Мирослав Шкандрій; професор-дослідник славистичних студій університету Райс (США) Ева Томпсон; польська дослідниця, професор Варшавського університету Оля Гнатюк. На цих ідеях формується плеяда власне українських дослідників, серед яких вчені-літературознавці та історики, журналісти,

письменники, культурологи. В українській школі постколоніалізму варто виокремити праці таких дослідників, як Микола Рябчук («Постколоніальний синдром. Спостереження, 2011»), «Долання амбівалентності. Дихотомія української національної ідентичності. Історичні причини та політичні наслідки», 2019); Оксана Забужко («Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу, 1996»); Тамара Гундорова («Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодернізм», (2013), «Транзитна культура і постколоніальна травма» (2025).

Прикметно, що культурна спадщина колоніалізму в Україні часто розглядається в оптиці літератури, а найцікавішими зразками постколоніального мислення, на думку відомої літературознавиці та культурологині Т. Гундорової, можна вважати засвідчені українською літературою періоду незалежності «Московіаду» Юрія Андруховича, «Польові дослідження з українського сексу» Оксани Забужко та «Ворошиловград» Сергія Жадана: *«це справжні зразки постколоніального роману, які можна не боячись порівнювати з аналогічними текстами Тоні Морісон, Найпола чи Джумпи Лагірі»* [2].

Серед творців вітчизняного новітнього наукового постколоніального дискурсу, актуалізованого останніми роками російсько – українського протистояння, журналісти Вахтанг Кебуладзе, Віталій Портников, культурологи Тарас Лютий, Поліна Герчанівська, Олеся Островська-Люта, літературознавці й історики Віра Агеєва, Ярослав Грицак, які в своїх працях активно застосовують методологію постколоніальних досліджень щодо української культури як частини імперської стратегії росії.

Український кейс не повністю відповідає класичній моделі колоніалізму, проте у фокусі постколоніальних студій варто розглядати колоніальний статус України як форму внутрішньої колонізації, коли імперський центр і підпорядкована територія перебувають у безпосередній географічній та культурній взаємодії.

Так, однією з принципових ідей Е. Саїда було твердження, що жодний колоніальний проект не зводиться до суто економічного устрою, але передусім підтримується дискурсивною інфраструктурою, системою символів і продуманим механізмом знань, часто насильницького характеру. Тезу про культуру як інструмент завоювання розгортає і Ева Томпсон у праці *«Едвард Саїд і польське питання. Проти культурної неспроможності периферії»*. Український випадок крізь таку призму постає

абсолютно показовим: незаперечними в недалекому минулому є структури культурного, мовного й політичного домінування (мовна політика Російської імперії, відображена у Валуєвському циркулярі (1863) та Емському указі (1876); радянська політика контрольованої українізації з подальшою русифікацією тощо). У своїй фундаментальній праці *«Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм»*, 2006) Ева Томпсон аналізує російську класику крізь ідеологічну призму і доходить категоричних висновків, стверджуючи, що російська література послідовно «стирала» суб'єктність України, а загальний імперський дискурс працював на концепт «Малоросія» – як вторинний, без власної високої культури чи історії, з потребою в цивілізаційному патронаті» [6].

Імперський центр сформував образ України як периферії, позбавленої історичної суб'єктності. Звідси беруть витоки сучасні кремлівські нарративи про Україну, «створену Леніним у 1918 році». Власне, сама українська ідентичність тривалий час описувалася імперським центром як «мала», «провінційна», «етнографічна», а отже, сьогоднішня квазі-концепція Дугіна та його послідовників виглядає цілком, з їхньої позиції, обґрунтованим запереченням права українців на окрему ідентичність. Як слушно зауважує Тарас Лютий, *«в ССРСР українській культурі відводили бодай етнографічну нішу, не дозволяючи виходити за межі фольклору, а нині панує нарратив, що нічого українського взагалі не існує, а всі його можливі прояви-людиноненависницькі намагання розщепити єдиний народ»* [3].

Дуже актуальним у контексті проблеми нашого дослідження є ключове питання, поставлене Гаятрі Чакраворті Співак: *«Can the subaltern Speak?»* [8].

«Чи може підпорядкований, субалтерн, говорити?» – це питання про можливість власного голосу культури, яка транслюється світу посередництвом культури центру. Цій трансляції сприяють такі потужні процеси, як мовна ієрархія, культурна асиміляція та апропріація, інкорпорація підпорядкованої культури в імперський нарратив. Власний голос стихає, адже, за твердженням М. Рябчука, *«колонізований інтерналізує – засвоює і присвоює колоніальні стереотипи, починає дивитися на себе очима колонізатора, сприймає його точку зору, натуралізує її, приймає за власну, за «нормальну» і «натуральну»* [5].

Україна тривалий час була саме таким «субалтерном» у межах імперського дискурсу. З цієї точки зору, українська культура XIX–XX століть може бути прочитана як боротьба за право

говорити від власного імені. У такому контексті як перший потужний антиімперський голос прочитується Тарас Шевченко; зрозумілішим стає рішуче гасло Миколи Хвильового «Геть від Москви!»; ще виразнішою постає культурна автентика шістдесятників та політична відчайдушність дисидентського руху. Завдяки своїм патріотам Україна, вважає С. Плохій, завжди мала альтернативну візію, що була оформлена в національному історичному наративі, культурі тощо: «скільки росія не намагалася знищити українську мову, літературу, інтелігенцію – завжди була й культура, й лідери» [4]. Саме вони ставали неупокореним голосом України, який намагався зберегти і зберіг власну культурну самобутність, навіть попри стан культурної амбівалентності в умовах імперського домінування.

Свого часу дослідження Гомі Бгабги, професора гуманітарних наук Гарвардського університету, керівника Гуманітарного центру у Гарварді та професора гуманітарних наук в Університетському коледжі Лондона, індійця за походженням, доповнили засади для осмислення феномену постколоніалізму сучасною гуманітаристикою.

Як відомо, одним з ключових понять теорії Бгабги є поняття гібридності як стану культурної амбівалентності. Його теорія фокусується на «третьому просторі», де відбувається змішування культур. Колоніальний суб'єкт перебуває в стані гібридності та мімікрії. «Гібридність для мене – це не просто суміш двох культурних традицій... Це стратегічне перетворення ідентичності, яке відбувається в «третьому просторі», де культурні значення не є фіксованими, а постійно перебувають у процесі переговорів». [7].

Українська ідентичність, навіть пострадянська, довго відповідала цій моделі, існуючи між імперською спадщиною та прагненням автономії. Звідси такі, на перший погляд, взаємовиключні процеси, як одночасна деколонізація і ностальгія, збереження радянських культурних кодів, двомовність як простір культурної нестабільності. Так у проблемному полі досліджень української ідентичності актуалізувалося поняття амбівалентності. Про «амбівалентну ідентичність» та постколоніальний стан України розмірковує впродовж останніх десятиліть один з найвідоміших сучасних вітчизняних інтелектуалів Микола Рябчук, чий тези про «дві України», «малоросійську та українську ідентичність», «постколоніальний синдром» тощо викликають палкі дискусії в суспільстві. Рябчук є одним із найвідоміших дослідників «подвійної ідентичності» та культурної

роздвоєності України. В одному зі своїх інтерв'ю часопису «Локальна історія» дослідник зауважує: «У своїй книзі «Долання амбівалентності» я простежую змагання цих двох ідентичностей і заснованих на них націєтворчих проектах у рамках однієї держави та намагаюся з'ясувати, який із них переважає: український – як проект активнішої пасіонарнішої меншини – чи все-таки малоросійсько-креольський як проект пасивнішої, а проте значно чисельнішої більшості» [5].

Свого часу М. Павлишин, якого, до слова, в зазначеному інтерв'ю М. Рябчук згадує як дослідника, з якого почалося його власне зацікавлення постколоніальними студіями, писав про різницю між антиколоніальним і постколоніальним дискурсами як про стан боротьби проти стану розуміння своєї ситуації та усвідомлення факту, що колоніальна історія була, і з нею слід працювати, приймаючи цей факт. Антиколоніальність в Україні має довгу історію, але вона не завершилася політичною незалежністю. На відміну від більшості постсоціалістичних держав Центрально-Східної Європи, для яких деколонізація завершилася політичною інтеграцією до європейського простору, в Україні 1991 рік не завершив деколонізацію, а лише відкрив простір для боротьби дискурсів. От чому сучасні дослідники, зокрема С. Плохій, розглядають сучасну війну як логічне продовження розпаду СРСР (який, на його думку, так і не завершився у 1991-му). «Війна в Україні є безпрецедентною за масштабами після Другої світової війни. Але вона при цьому чітко вписується у світовий контекст війн за незалежність. Просто цей конфлікт був відкладений, саме тому події такі масштабні. Ця імперія відходить у минуле з великими війнами, зі спробами збирати колись привласнені землі, а Україна в епіцентрі цього процесу» [4].

У цьому контексті війна набуває характеру екзистенційного протистояння, яке сьогодні передбачає чітке розмежування з імперським культурним полем, визначає статус мови як маркера ідентичності, розглядає актуалізацію та переосмислення історичної пам'яті як один із ресурсів опору. Як стверджує Ярослав Грицак: «...це, мабуть, остання і найрішучіша спроба України покинути російський простір і приєднатися до простору Заходу» [1].

Таким чином, деколонізація на сучасному етапі пов'язана з досвідом безпосередньої загрози існуванню українства як спільноти. Ідентичність у цьому випадку перестає бути лише символічною категорією і набуває онтологічного виміру.

Висновки. Дискусії з зазначеної проблема-тики, з ключовим питанням, чи є Україна постколоніальним кейсом, є надзвичайно актуальними в предметному полі вітчизняної гуманітаристики і мають багато варіантів відповіді. З нашої точки зору, українська деколонізація сьогодні має не лише символічний, а й онтологічний вимір. На відміну від політичної чи культурної деколонізації, на сучасному етапі деколонізація пов'язана з війною, а отже, ідентичність стає питанням фізичного виживання, а ультра переходить від рефлексії до мобілізації.

Отже, український досвід в оптиці постколоніальних студій дозволяє розширити межі постколоніальної теорії та демонструє існування неklasичних форм колоніальності, пов'язаних

із внутрішніми моделями домінування. Україна постає як приклад тривалої постколоніальної трансформації, у якій політична незалежність не означає завершення деколонізації.

Українську ідентичність можна розглядати як приклад постколоніальної формації, що сформувалася в умовах імперського культурного домінування, пройшла фазу гібридної амбівалентності після здобуття незалежності й у XXI столітті трансформується у форму екзистенційної деколонізації, рухається від амбівалентності до чіткої ідентифікаційної визначеності в умовах війни. Тому звільнення від імперського дискурсу, який довго зберігався на символічному рівні, а сьогодні відтворюється у формі відкритої військової агресії, – стає умовою історичного виживання.

Список літератури:

1. Грицак Я. Затяжне прощання з імперією – історія та перспектива. *Думка*. 2025. URL: <https://www.liga.net/ua/politics/opinion/zatiazhne-proshchannia-z-imperiieiu-istoriia-ta-perspektyva> (дата звернення: 16.03.2026)
2. Гундорова Т. Чому мені потрібні постколоніальні студії? *Дорослий погляд на світ*. 2022. URL: https://lb.ua/blog/tamara_gundorova/511466_chomu_meni_potribni_postkolonialni.html (дата звернення: 18.03.2026)
3. Лютий Т. Навіщо нам постколоніальна теорія? 2024. URL: <https://theukrainians.org/navishcho-nam-postkolonialna-teoriia/> (дата звернення: 17.03.2026)
4. Плохій С. Всі імперії гинуть. Про спробу Путіна й майбутню долю Росії. 2026. URL: <https://www.platfor.ma/topic/vsi-imperiyi-gynut-istoryk-sergij-plohij-pro-sprobu-putina-j-majbutnyu-dolyu-rosiyi/> (дата звернення: 18.03.2026)
5. Рябчук М. Більшість українців не вважає себе європейцями. *Локальна історія*. 2020. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/mikola-riabchuk-bilshist-ukrayintsiv-ne-vvazhaie-sebe-ievropeitsiami/> (дата звернення: 19.03.2026)
6. Томпсон Ева М. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм. / пер. з англ. М. Корчинської. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 368 с.
7. Bhabha H.K. *Nation and Narration*. USA & Canada: Routledge, 1990. URL: https://complit.utoronto.ca/wp-content/uploads/COL1000_NationNarration_Homi_K_Bhabha.pdf (дата звернення: 15.03.2026)
8. Gayatri Chakravorty Spivak Can the Subaltern Speak? URL: https://web.archive.org/web/20100821103339/http://www.mcgill.ca/files/crclaw-discourse/Can_the_subaltern_speak.pdf (дата звернення: 17.03.2026)

Slonevska I.B., Piroshenko S.Yu., Kalashnik O.V. UKRAINIAN IDENTITY IN POSTCOLONIAL DISCOURSE

This article provides a theoretical conceptualization of Ukrainian identity within the framework of postcolonial theoretical optics. It substantiates the applicability of postcolonial theory to the Ukrainian historical and cultural context. The authors adapt key ideas from Edward Said (concerning the cultural construction of the "Other"), Gayatri Chakravorty Spivak (the problem of the "subaltern/muted voice"), and Homi Bhabha (the concept of hybrid identity) to the Ukrainian case. It is noted that contemporary humanitarian discourse increasingly calls for expanding this analytical lens to the Eastern European space.

The study examines the Ukrainian postcolonial school as a potent and relevant adaptation of Western theories to the specific context of "internal colonization" within the Russian and Soviet empires.

It is argued that, despite the absence of a classical overseas colonial model, Imperial and Soviet policies toward Ukraine aligned with the fundamental characteristics of colonial discourse: linguistic hierarchization, cultural marginalization, historical re-appropriation, symbolic assimilation. The authors emphasize that 1991 did not mark the end of decolonization but rather opened a space for the struggle of discourses.

The phenomenon of post-Soviet hybridity is analyzed as a form of postcolonial ambivalence. The concept of "existential decolonization" is proposed to describe the current stage of transformation in Ukrainian identity

following the events of 2014 and 2022, when decolonization shifted from a purely cultural dimension to an ontological one.

In conclusion, the Ukrainian experience through the lens of postcolonial studies allows for the expansion of postcolonial theory's boundaries, demonstrating the existence of non-classical forms of coloniality linked to internal models of dominance. Ukraine emerges as an example of a prolonged postcolonial transformation and an active subject in creating a new post-imperial model of identity.

Keywords: *postcolonial studies, Ukrainian identity, imperial discourse, hybridity, postcolonial ambivalence, decolonization, cultural subjectivity.*

Дата першого надходження статті до видання: 24.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.05.2026